

ФЕНОМЕН ГРЕЦЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ТА СУЧАСНИЙ СТАН

THE PHENOMENON OF GREEK ORTHODOXY: HISTORICAL RETROSPECTIVE AND CURRENT STATE.

Забродський Р.В.,

orcid.org/0009-0004-3370-0916

аспірант кафедри міжнародної політики

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Феномен грецького православ'я: історична ретроспектива та сучасний стан є важливою темою дослідження в ХХІ столітті. Адже взаємовідносини між церквою та державою в сучасній Греції, країні з багатою релігійною спадщиною та значним конфесійним розмаїттям, мають глибоке історичне підґрунтя.

В дослідженні проаналізовано, період коли Римський імператор Костянтин Великий поклав край переслідуванням християн, видавши в 313 р. Міланський едикт, який уперше проголосив релігійну свободу.

Проаналізовано період, коли султан Мехмед II завоював 30 травня 1453 р. Константинополь, він залишив грекам – свободу віросповідання, а релігійним центром Греції стали Салоніки.

У Другій світовій війні, Греція зазнала поразки й навесні-влітку 1941 р. була окупована Німеччиною. Два наступні десятиліття в країні тривала політична нестабільність, яка зрештою призвела до змови військових і державного перевороту 21 квітня 1967 р., внаслідок якого останній король Греції та останній у світі православний монарх Костянтин II був висланий в Італію.

Особливості етноконфесійного ландшафту Греції також потребують подальшого наукового дослідження, оскільки в ХХІ столітті ця тематика залишається актуальною серед науковців. Попри те, що переважну більшість населення країни становлять православні християни, у Греції представлені й інші релігійні конфесії та релігійні спільноти.

Попри домінування в Греції православного населення, близько 5% від загального числа грецьких громадян сповідують інші віровчення: це насамперед мусульмани, іудеї, римо-католики і католики східного обряду. У незначній кількості етноконфесійна палітра Греції представлена також протестантами, послідовниками політеїстичних еллінських релігій, саєнтологами, прихильниками бахаїзму, та ін. Присутність у Греції ісламу історично пов'язана з експансією Османської імперії.

Досліджено сучасну характеристику грецького православ'я і насамперед домінуючої в країні Елладської православної церкви.

Ключові слова: церква, релігія, Греція, релігійна свобода, православ'я, християнство, віровчення, держава, влада.

The phenomenon of Greek Orthodoxy: historical retrospective and current state is an important topic of research in the 21st century. After all, the relationship between the church and the state in modern Greece, a country with a rich religious heritage and significant confessional diversity, has a deep historical basis.

The study analyzes the period when the Roman Emperor Constantine the Great put an end to the persecution of Christians by issuing the Edict of Milan in 313, which first proclaimed religious freedom.

The period when Sultan Mehmed II conquered Constantinople on May 30, 1453, he left the Greeks freedom of religion, and Thessaloniki became the religious center of Greece is analyzed.

In World War II, Greece was defeated and in the spring-summer of 1941 was occupied by Germany. For the next two decades, political instability continued in the country, which eventually led to a military conspiracy and a coup d'état on April 21, 1967, as a result of which the last king of Greece and the last Orthodox monarch in the world, Constantine II, was exiled to Italy.

The specifics of the ethno-confessional landscape of Greece also require further scientific research, as this topic remains relevant among scholars in the 21st century. Despite the fact that the vast majority of the country's population is Orthodox Christians, other religious denominations and religious communities are also represented in Greece.

Despite the dominance of the Orthodox population in Greece, about 5% of the total number of Greek citizens profess other faiths: these are primarily Muslims, Jews, Roman Catholics and Eastern Catholics. In a small number, the ethno-confessional palette of Greece is also represented by Protestants, followers of polytheistic Hellenic religions, Scientologists, supporters of Baha'ism, etc. The presence of Islam in Greece is historically associated with the expansion of the Ottoman Empire.

The modern characteristics of Greek Orthodoxy and, first of all, the dominant Orthodox Church of Greece in the country are studied.

Key words: church, religion, Greece, religious freedom, Orthodoxy, Christianity, faith, state, power.

Постановка проблеми. Феномен грецького православ'я, його історичний розвиток та сучасний стан є актуальним предметом наукових досліджень у 21 столітті. Це пов'язано з тим, що взаємовідносини між церквою та державою в сучасній Греції – країні з багатовіковою релігійною традицією та значним конфесійним розмаїттям – мають глибоке історичне коріння. Протягом століть релігія, і насамперед грецьке православ'я, виконувала не лише духовно-релігійну функцію, а й суттєво впливала на соціально-політичний розвиток країни. І сьогодні православ'я залишається домінуючою релігією Греції, займаючи провідне місце в її духовному та культурному просторі. Представлене однією з найдавніших християнських церков, воно продовжує чинити значний вплив на діяльність державних установ, а також відіграє важливу роль у формуванні національно-культурної ідентичності грецького суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час написання статті проаналізовано праці та дослідження на дану тематику багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед них: Боумен С., Фрейзі Ч. А., Папастасіс Х., Зноско А. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Феномен грецького православ'я: історична ретроспектива та сучасний стан є темою дослідження багатьох вчених, адже, є багато питань в рамках цієї тематики, які потребують подальшого вирішення, серед них і аналіз історичної ретроспективи та сучасного стану релігії в країні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження феномену грецького православ'я: історична ретроспектива та сучасний стан.

Виклад основного матеріалу дослідження. Римський імператор Костянтин Великий поклав край переслідуванням християн, видавши в 313 р. так званий Міланський едикт, який уперше проголосив релігійну свободу і фактично став найважливішим актом, завдяки якому християнство було перетворене на офіційну релігію Римської імперії. Є всі підстави вважати також, що Міланський едикт сприяв офіційному встановленню залежності Грецької християнської церкви від Римської [2, с. 17].

Коли султан Мехмед II завоював 30 травня 1453 р. Константинополь, він залишив грекам їх важливий привілей – свободу віросповідання, а релігійним центром Греції стали Салоніки. Мехмед II зберіг владу патріарха, яким був обраний Геннадій II Схоларій – перший грецький патріарх після падіння Візантійської імперії. Після цього процедура обрання і висвячення патріарха продовжувала слідувати візантійському канону. Патріарх був верховним главою всіх церков і монастирів, мав судову та адміністративну владу над

миряними. Однак пізніше турки-османи скасували більшість його привілеїв і почали провадити дуже жорстку політику щодо дорійців, яких називали православними.

В серпні 1833 р. в Науплії, на Пелопоннесі, було скликано преосвященство Елладської церкви новоствореної Грецької держави, яке – без згоди Вселенського Патріархату – проголосило її незалежність. Пізніше був оприлюднений королівський Декрет від 4 серпня 1833 р. про незалежність грецької Церкви, який проголошував її автокефалію, встановлював короля як єдиного главу Церкви, а державу – як єдиного церковного законодавця [6, с. 147-148]. У пояснювальній записці, підготовленій комісією у складі семи членів під головуванням Т. Фармакідіса, зазначалося, що Церква є вільною в питаннях богослужіння і віровчення, проте її формування її структури і відносини з іншими церквами перебувають у компетенції державної влади.

Коментуючи наведені документи, варто звернути увагу на те, що, з одного боку, насправді не існує канонів, які визначали би порядок запровадження автокефалії, а принципи такого запровадження впливають із канонічного права та правосвідомості окремих церков. Але з іншого боку, проголошення церковної автокефалії державною владою суперечило й суперечить канонічній аксіомі, зміст якої найясніше відображений у римському «крилатому вислові», що приписують Ульпіану, юристу епохи правління імператорів із династії Северів (початок III ст.): «Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet» («Ніхто не може передати іншому більше прав, ніж має сам»). За даною аксіомою надання автокефалії перебуває в компетенції тільки кіріархальної церкви, тобто церкви, в юрисдикції якої функціонують інші автономні церкви на правах самоврядування [10, с. 166-167, 173-174]. Отже, в тогочасній релігійній свідомості вірників Декрет від 4 серпня 1833 р. був сприйнятий як такий, що породив церковний «розкол». Як наслідок, це викликало протести як у самій Греції, так і з боку інших православних церков. Цю проблему було остаточно вирішено 29 червня 1850 р., коли предстоятель Константинопольського Патріархату видав Патріарший і Синодальний Томос, яким визнав спірну автокефалію в межах кордонів тодішньої Грецької держави «ex nunc» (тобто з моменту визнання) [10, с. 172-178]. Отримання Елладською церквою Томосу, у свою чергу, відновило її канонічну і догматичну єдність із Вселенською православною церквою. Отже, коли мова йде про автокефальну Елладську церкву, необхідно мати на увазі Церкву, яку було канонічно емансиповано в 1850 р. [5].

Архіпелаг Додеканес був приєднаний до Греції 7 березня 1947 р., але ця політична подія не спри-

чинила змін у церковному устрої даної території: чотири митрополії та екзархат Патмос продовжують підпорядковуватися – духовно та адміністративно – Вселенському Патріархату. Зрештою, півострів Айон-Орос (один із трьох півостровів більш великого півострова Халкідікі, більш відомий під назвою Афон), який був приєднаний до Греції в 1912 р., зберігає незмінним свій давній привілейований режим самоврядування і духовно перебуває в юрисдикції Вселенського Патріархату.

Необхідно підкреслити, що такий поділ територій держави на кілька церковних провінцій не завдає шкоди становищу Елладської православної церкви як домінуючої.

У Другій світовій війні, попри допомогу союзників, Греція зазнала поразки й навесні-влітку 1941 р. була окупована Німеччиною. Подальша жорстока громадянська війна, яка тривала до 1949 р., перетворила країну на руїну. Період Другої світової і громадянської воєн був найтрагічнішим періодом в історії грецького народу та його Церкви.

Два наступні десятиліття в країні тривала політична нестабільність, яка зрештою призвела до змови військових (так званих «чорних полковників») і державного перевороту 21 квітня 1967 р., внаслідок якого останній король Греції та останній у світі православний монарх Костянтин II був висланий в Італію. 1 червня 1973 р. військова хунта скасувала монархію, і один із організаторів перевороту 1967 р. Г. Попадопулос проголосив себе президентом Грецької республіки. Хунта, однак, була вже ослабленою, і 23 липня 1974 р. вона була змушена передати державну владу цивільному уряду. Слід зазначити, що за період диктатури суттєвих змін у системі державно-конфесійних взаємин та статусі національної Елладської церкви у цей період не відбулося.

1 серпня 1974 р. в країні було відновлено чинність Конституції 1952 р., а 8 грудня того ж року відбувся референдум, на якому 69% населення Греції проголосувало проти відновлення монархії. Це означало, що король був остаточно позбавлений престолу, а країна законодавчо стала республікою та обрала демократичний шлях розвитку [1, с. 232].

На думку відомого грецького правознавця, фахівця з церковного права Х. Папастасіса, теоретичною основою сучасних взаємин держави і церкви в Греції є модернізована форма цезарепапізму, яку можна охарактеризувати як систему «верховенства державного права» [6, р. 147-148].

Особливості етноконфесійного ландшафту Греції потребують дослідження також, адже це питання є важливим серед дослідників в ХХІ ст. Як зазначалося, найбільший відсоток в Греції православних християн, але є і інші релігійні деномінації. У релігійному житті мусульманська мен-

шина Греції керується статтями Лозаннської угоди 1923 р. та новітніми грецькими законами. На чолі меншини, розділеної на три регіони (Ксанти, Комотіні, Діділіотихо), стоять три муфтія, затверджених міністром освіти і релігії. Юрисдикція муфтія переважає повноваження всіх інших духовних осіб ісламської релігії в даному регіоні. Він вирішує всі проблеми, пов'язані із сімейним правом і правом успадкування, що виникають у послідовників мусульманської віри. При муфтії діє комітет, який керує власністю релігійних громад і закладів у цьому регіоні. Слід зазначити, що Грецька держава здійснює нагляд за школами релігійної меншини, а також за медресе і роботою шкільних учителів у Салоніках [6, р. 153].

Представлена в Греції і релігійна громада іудеїв, яка наразі нараховує приблизно 5,5 тис. осіб, зосереджених переважно в Афінах, Салоніках, Ларисі, Волосі, Халкіді, Яніні, Трикалі та Корфу. Меншою мірою іудеї проживають у Кавалі та Родосі. Загалом громада іудеїв у Греції складається переважно з двох груп: першу становлять романіоти – субетнічна група, що сформувалася ще за візантійських часів із євреїв-мігрантів, а другу – латиномовні сефарди, які прибули з Піренейського півострова і Північної Африки та оселилися за часів Османської імперії переважно в Салоніках [3, р. 419-421].

Важливо зазначити, що правовий статус іудаїзму в Греції охороняється кількома законами, прийнятими ще в першій половині і в середині ХХ ст. У містах, в яких проживають більше п'яти іудейських родин, може бути утворена іудейська громада на підставі указу президента країни. Ці релігійні громади є особами публічного права, що керуються у своїй діяльності асамблеєю і радою громади – органами, які обираються їх членами. Всі іудейські громади Греції представлені в Центральній іудейській координаційній і консультативній раді, що обирається на три роки генеральною асамблеєю, яка складається з їх представників. Кожну релігійну громаду очолює рабин, який затверджується президентським указом за пропозицією відповідної громади. У країні функціонує рада рабинів, котра також діє як релігійний суд (Both-Din), до повноважень якого належить розгляд усіх релігійних питань, що стосуються особистого статусу євреїв. І хоча Цивільний кодекс від 1946 р. скасував громадянську юрисдикцію цього суду, він продовжує функціонувати і зберігає свою юрисдикцію над іудеями, котрі не мають грецького громадянства. Крім іншого, він оголошує шлюб розірваним, якщо цивільний суд затвердив факт розлучення [6, р. 153].

Католицька церква в Греції, яка є частиною всесвітньої Католицької церкви під духовним керівництвом Папи Римського у Ватикані, представлена двома основними групами католиків – римо-католиками та греко-католиками.

Грецькі римо-католики зустрічаються по всій країні, проте більшість із них проживають на Іонічних островах та Кікладах (архіпелази в південній частині Егейського моря), де є повністю католицькі села і парафії. Вони мають статус релігійної меншини. Становлення на цих територіях католицизму історично пов'язане з венеціанським і генуезьким правлінням у південній Греції та на багатьох грецьких островах в Егейському та Іонічному морях, яке тривало з початку XIII до кінця XVIII століть. Католиками є також нащадки тисяч баварців, які прибули до Греції в 1830-х рр. як солдати і цивільні адміністратори першого короля незалежної Греції Оттона I з династії Віттельсбахів. Для позначення католиків у Греції побутує старий, але все ще поширений термін «франки»; він походить ще з часів Візантійської імперії, коли середньовічні греки використовували його для опису всіх католиків [4].

З початку 1990-х рр. кількість корінних католиків, тобто католиків, котрі постійно проживають у Греції, значно зросла. За деякими даними, станом на 2002 р. їх налічувалося в країні щонайменше 200 тис., а можливо, й більше. Представники самої Католицької церкви заявляють, що загальна кількість католиків перевищує в країні 350 тис. Існують також статистичні дані за 2020 р., згідно з якими число римо-католиків у Греції становило в цьому році 133 тис. або 1,22% всього населення країни. В будь-якому разі відносно велика питома вага католицького населення в православній Греції пов'язана з активною імміграцією римо-католиків з країн Центрально-Східної Європи (особливо Польщі) і з Філіппін. Слід брати до уваги також західноєвропейських іммігрантів, які нині постійно проживають в Афінах і Салоніках або на грецьких островах (насамперед Криті, Сіросі, Родосі й Корфу) [4]. Сьогодні Католицька церква, поряд з іншими віросповіданнями, визнана грецьким урядом, і в країні вільно функціонують католицькі школи.

Що стосується релігійної історії та сьогодення греко-католиків візантійського обряду в Греції, слід звернути увагу на таке. Греко-візантійська католицька церква, відома також як Греко-католицька церква, належить до східної католицької юрисдикції і перебуває в церковній єдності з Латинською церквою і 22-ма іншими східними католицькими церквами. Як і домінуюча в країні Елладська церква, Греко-візантійська католицька церква використовує візантійські традиції та обряди, новоюліанський календар, мову койне та сучасну грецьку мову. Спроби відновити єдність між грецькими та латинськими християнами були зроблені на кількох церковних соборах – Барійському 1098 р., Ліонському 1274 р. та Флорентійському 1439 р., однак усі вони зазнали невдачі. Хоча пізніше, в умовах османського панування,

багато греків, які сповідували католицизм візантійського обряду, прийняли церковну єдність із Римом [9]. Зазвичай вони переходили на латинський обряд, зберігаючи свої парафії переважно завдяки зовнішнім контактам і підтримці венеціанців.

Першу в Греції спеціальну церкву для греко-католиків візантійського обряду було збудовано у фракійському селі Маргала лише в 1860-х рр. До кінця XIX ст. було побудовано ще дві церкви – в Константинополі та Халкідоні. У 1907 р. священник грецького походження, засновник церкви у Фракції І. Попадопулос був призначений Патріархом греко-католиків як член Константинопольської апостольської делегації. В 1911 р. він був висвячений на єпископа-священника, а згодом став архідияконом для католиків греко-візантійської літургії. Він же став і відповідальним за новостворену єпархію. Для греко-католиків візантійського обряду була створена окрема церква [8].

Після Першої світової війни внаслідок грецько-турецької війни 1919-1922 рр. на грецьких землях спостерігалися значні міграційні процеси. Так, греко-католики з Маргали та сусіднього села Дауделі мігрували до Янниці в Македонії, де зараз існує досить велика греко-католицька громада. Значна частка греко-католиків, котрі мешкали в Константинополі (Стамбулі), була змушена емігрувати чи втекти до Афін, і саме вони в 1920 р. заснували нову громаду Паммакарістос. У 1932 р. територія архієпархії для католиків візантійського обряду була обмежена територією Грецької держави. Для тих же греко-католиків, котрі проживали в Туреччині, було засновано окрему Константинопольську архієпархію. Втім, тривала міграція з Туреччини в перше десятиліття республіки та постійні агитгрецькі націоналістичні інциденти з боку турецького населення, такі як погроми в Стамбулі, призвели до того, що в цій архієпархії залишилося дуже мало греко-католиків. Останній греко-католицький священник, котрий проживав у Константинополі, помер у 1997 р., і відтоді його вже не замінювали. Регулярні богослужіння Тридентської греко-католицької церкви поводяться лише халдейськими католиками. До Греко-візантійської католицької церкви належать переважно вірники з грецьких островів Сірос і Тінос із групи Кікладських островів [7].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Станом на сьогодні апостольським архієпископом візантійського католицизму в Греції є архієпископ Каркасії Мануель Нін, родом із Каталонії. Загальна кількість візантійських католиків в країні поступово зростає. Станом на 2017 р. це число становило приблизно 6 тис., і більшість із них проживала в Афінах. Головним греко-католицьким храмом у столиці Греції є собор Святої Трійці. Також

грецька громада католиків східного обряду існує в Калгезі, на Корсиці, але вона не перебуває під юрисдикцією Греко-візантійської католицької церкви, хоча і складається з нащадків іммі-

грантів, переселенців із Греції. Втім, протоієрей Афін Атанасіос Алмаос кілька разів на рік відвідує Калгезу і проводить там богослужіння в грецькій церкві [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дорошко М. С., Кривонос Р. А., Крижанівський В. П., Сербіна Н. Ф. Країнознавство. Країни СНД, Європи і Північної Америки: навч. посібник. Київ: Ніка-Центр, 2009. 312 с.
2. Палінчак М. М. Церковне право: навч.-метод. посібник. Ужгород: Мистецька лінія, 2000. 130 с.
3. Bowman St. The Jews in Greece. In the book: Textures and Meanings: Thirty Years of Judaic Studies at the University of Massachusetts Amherst. Ed. L. H. Ehrlich, Sh. Bolozky, R. A. Rothstein, M. Schwartz, J. R. Berkovitz, J. E. Young. Amherst: University of Massachusetts, 2004. P. 419-435.
4. Catholic Church in Greece. *The Catholic Bishops' Conference*, 2023. URL: <https://cathcecclesia.gr/catholic-church-in-greece/>.
5. Frazee Ch. A. The Orthodox Church and Independent Greece 1821-1852. First edition. London: Cambridge University Press, 2009. 232 p.
6. Papastathis Ch. K. Państwo i Kościół w Grecji. W książce: Państwo i Kościół w krajach Unii Europejskiej. Red. G. Robbers. Wrocław: Kolonia Limited, 2007. S. 147-163.
7. Παπαστάθης Χ. Κ. Εκκλησιαστικό δίκαιο. Τεύχος πρώτο. Αθήνα; Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007. 108 σελίδες.
8. Religion and Greece. *Britannica (Encyclopedia Britannica)*. URL: <https://www.britannica.com/place/Greece/Religion>.
9. World Religion. National / Regional Profiles. *The ARDA (the Association of Religion Data Archives)*. 2025. URL: <https://www.thearda.com/world-religion/national-profiles?u=229c&u=23r>.
10. Znosko A. Prawosławne prawo kościelne. Część 1. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna, 1973. 172 s.

Дата першого надходження статті до видання: 04.08.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.09.2026